

SÁMISOSTER RY

99870 Inari

29.6.2020

Ulkoasiainministeriö

Lausuntopyyntö: PF0Y3QGC-9

LAUSUNTO VALTIONEUVOSTON IHMISOIKEUSSELONTEON VALMISTELUSTA

Saamelaisten valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan järjestö SámiSoster ry lausuu otsikosta mainitusta asiasta seuraavaa (vastaukset lausuntopyynnön kysymyksiin):

A. Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon pääsisältö

1. Millaisia sisällöllisiä asioita selonteossa tulisi näkemyksenne mukaan painottaa?

SámiSoster ry esitti toukokuussa 2020 perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman indikaattoreista oikeusministeriölle antamassaan lausunnossa, että yhdeksi elämänaluemalliksi kyseisessä tarkastelussa otettaisiin Saamelaiset alkuperäiskansana nimenomaan siitä näkökulmasta katsottuna, että alkuperäiskansaoikeudet ovat yksi ulottuvuus ihmisoikeusdiskurssissa ja saamelaiset tunnustetaan alkuperäiskansaksi Suomen perustuslaissa. Tällöin voitaisiin kokonaisvaltaisesti tarkastella, arvioida ja seurata saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja oikeustilanteen kehittymistä oikeudenaloittain. Ratkaisu loisi päättäjille kokonaisvaltaisempaa tietopohjaa oikeuksien toteutumisen edistämistä koskevaa päätöksentekoa varten.

SámiSoster ry esittää myös tässä yhteydessä samanlaiseen ajatteluun nojautuen, että ihmisoikeusselonteossa tulisi erikseen tarkastella saamelaisten asemaa alkuperäiskansana ja siihen liittyviä perus- ja ihmisoikeuksia ja niiden toteutumista oikeudenaloittain. Sillä tavoin saataisiin muodostettua kokonaiskuva saamelaisten oikeustilanteen kehittymisestä, siinä tapahtuneista muutoksista ja kehittämistarpeista. Tämän tarkastelun pohjalta olisi sitten mahdollista linjata Suomen harjoittama saamelaispolitiikka osana sen ihmisoikeus- ja alkuperäiskansapolitiikkaa sekä kansallista perus- ja ihmisoikeustoimintaa.

Yhdistys toteaa, että saamelaisia erityisesti koskevat säännökset (17.3 § ja 121.4 §) Suomen perustuslaissa ovat kohtuullisen hyvät, mutta ongelmana on niiden minimaalinen ja staattinen tulkinta varsinkin lainsäädäntötyössä. Sen seurauksena saamelaisten perusoikeudet itsemääräämisen pohjalta toteutuvat vajavaisesti. Epäkohdan korjaamiseksi saamelaisten ja Suomen valtiovallan tulisi yhteistyössä kehittää saamelaisten oikeusasemaa yhteiskunnan eri sektoreiden lainsäädännössä perustuslain saamelaissäännösten ja kansainvälisten ihmisoikeusasiakirjojen perustalta. Näistä

kehittämistoimenpiteistä voitaisiin sopia osapuolten yhdessä laatimassa saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisohjelmassa, joka sisältäisi konkreettisia lainsäädäntöhankkeita aikatauluineen. Yhdistys korostaa myös sitä, että tavallista lainsäädäntöä tulisi tulkita nykyistä perus- ja ihmisoikeusmyönteisemmästä näkökulmasta.

2. Muodostavatko selonteon neljä ilmiötä yhdessä toimivan kokonaisuuden? Tulisiko mielestänne jokin ilmiö korvata jollain toisella? Ehdotukset vaihtoehtoisista ilmiöistä pyydetään perustelemaan.

Yhdistys esittää 1. kohdan vastaukseensa viitaten, että saamelaisen alkuperäiskansan perus- ja ihmisoikeuksia tulisi käsitellä kaikkia selontekoon otettavia ilmiöitä läpileikkaavana teemana tai osailmiönä. Tämä edesauttaisi 1. kohdassa tarkoitettua kokonaiskuvan luomista saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien tilasta ja edistämistarpeista.

B. Ilmiökokonaisuudet

1) Sääntöpohjainen kansainvälinen yhteistyö ja oikeusvaltiokehitys

3. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Vähemmistöillä on korostunut tarve luottaa kansainväliseen, sääntöpohjaiseen järjestelmään ja oikeusvaltioperiaatteen noudattamiseen. Heidän on voitava luottaa siihen, että julkinen valta ja tuomioistuinlaitos noudattavat lakia ja erityisesti kansainvälisten ihmisoikeussopimusten velvoitteita ja niiden toimeenpanemiseen liittyviä valvontaelinten antamia suosituksia ja kannanottoja. Suomessa valtiovallalla on saamelaisten osalta ollut ja on edelleenkin joissakin yhteyksissä vaikeuksia noudattaa ja toimeenpanna ihmisoikeussopimusten valvontaelinten antamia suosituksia ja kehotuksia lainsäädännössä ja lainkäytössä. Tästä käy hyvänä esimerkkinä korkeimman hallinto-oikeuden kyseenalainen ratkaisutoiminta saamelaiskäräjien vaaliluetteloa koskevassa asiassa. KP-sopimuksen toimeenpanoa valvova YK:n ihmisoikeuskomitea julkaisi helmikuussa 2019 kaksi Suomea koskevaa ratkaisua saamelaiskäräjien vaaliluettelon hyväksymistä koskevissa valitusasioissa (nro CCPR/C/124/D/2668/2015 ja nro CCPR/C/124/D/2950/2017. Niissä oli kyse KHO:n vuosina 2011 ja 2015 antamista päätöksistä, joilla se hyväksyi saamelaiskäräjien vaaliluetteloon 93 henkilöä vastoin saamelaiskäräjien toimielinten tahtoa.

Ihmisoikeuskomitea katsoi, että KHO:n ratkaisut loukkasivat saamelaisen alkuperäiskansan itsemääräämisoikeutta (KP-sopimuksen 1 artikla), poliittisia osallistumisoikeuksia (sopimuksen 25 artikla) ja oikeutta nauttia omasta kulttuuristaan (sopimuksen 27 artikla). Komitea painotti ratkaisuisaan saamelaisten itsemääräämisoikeutta asemansa ja yhteisönsä jäsenyyden osalta. Komitean toteamat sopimusloukkaukset merkitsevät samalla saamelaisten ihmisoikeuksien loukkaamista. Ihmisoikeuskomitea katsoi myös, että Suomen tulee antaa täysimittainen hyvitys yksilöille, joiden KP-sopimuksella turvattuja oikeuksia on loukattu. Siten Suomi on velvollinen muun muassa arvioimaan uudelleen saamelaiskäräjälain 3 §:n varmistukseen, että edellytykset äänioikeudelle saamelaiskäräjien vaaleissa määritellään ja niitä sovelletaan kunnioittaen saamelaisten oikeutta käyttää sisäistä itsemääräämisoikeuttaan KP-sopimuksen 25 ja 27 artiklan mukaisesti.

Edelleen komitea kehotti Suomea ryhtymään kaikkiin tarvittaviin toimiin estääkseen vastaavat sopimusloukkaukset. KHO on kuitenkin vielä ihmisoikeuskomitean päätösten jälkeenkin jatkanut aiemmalla, saamelaisten ihmisoikeuksia loukkaavalla ratkaisulinjallaan eikä se siten näytä piittaavan ihmisoikeuskomitean huomautuksesta.

Toisena konkreettisena esimerkkinä yhdistys tuo esille ihmisoikeussopimusten valvontaelinten kannanotot saamelaisten heikoista osallistumis- ja päätöksentekomahdollisuuksista kulttuuriinsa kuuluvissa asioissa. YK:n nk. rotusyrjintäsopimuksen valvontaelin (rotusyrjintäkomitea) toi esille Suomen 20.–22. määräaikaisraportin johdosta antamissaan loppupäätelmissä saamelaiskäräjälain uudistamiseen viitaten huolestuneisuutensa siitä, että saamelaiskäräjillä on edelleen hyvin vähän päätösvaltaa asioissa, jotka liittyvät saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon, mukaan lukien maan ja luonnonvarojen käyttöön liittyvät oikeudet. Komitea suositteli päätelmissään Suomea saamelaiskäräjälakia uudistaessaan lisäämään saamelaiskäräjien päätösvaltaa saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon liittyvissä asioissa, ml. oikeudet, jotka liittyvät maan ja luonnonvarojen käyttöön saamelaisten perinteisesti asuttamilla alueilla (CERD/C/FIN/CO/20–22, 31.8.2012). Komitea toisti kannanottonsa Suomen 23. määräaikaisraportin johdosta antamissaan päätelmissä (CERD/C/FIN/CO/23, 5.5.2017). Myös YK:n ihmisoikeuskomitea kiinnitti huomiota samaan epäkohtaan Suomen kuudennen määräaikaisraportin johdosta antamissaan päätelmissä kehottaen Suomea vahvistamaan saamelaisten edustuksellisten elinten päätösvaltaa (CCPR/C/FINCO/6, 22.8.2013). Saamelaiskäräjälain uudistaminen on kuitenkin edelleen tekemättä eikä saamelaisten osallistumisoikeuksia ole vahvistettu muussakaan lainsäädännössä.

4. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Yhdistys mainitsee ensisijaisen tärkeinä toimenpiteinä: 1) ILO 169-alkuperäiskansasopimuksen ratifiointi, 2) saamelaiskäräjälain uudistaminen saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittavalla ja edistävällä tavalla, 3) YK:n hyväksymän alkuperäiskansajulistuksen määräysten toimeenpaneminen julkisen vallan toiminnassa, tarvittaessa myös kansallisessa lainsäädännössä sekä poliitikkojen, viranomaisten ja tuomioistuinten informointi ja koulutus julistuksen merkityksestä ja soveltamisesta käytännön tilanteissa (erityisesti FPIC-periaatteen soveltamisesta), ja 4) Pohjoismaisen saamelaissopimuksen hyväksyminen ja voimaansaattaminen.

2) *Kestävä kehitys ja ihmisoikeudet*

5. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Yhdistys tähdentää saamelaisten kielten, perinteisen elämäntavan ja perinteisen tiedon ja osaamisen kunnioittamista ja turvaamista. Saamelaisten tulee voida elää ja kehittyä kansakuntana oman kulttuurinsa ja elämänmuotonsa perustalta sulautumatta pääväestöön. Siihen kuuluu muun muassa, että he voivat rauhassa harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan kotiseutualueellaan. Maankäytössä ja alueiden suunnittelussa tulee turvata saamelaiskulttuurin harjoittamisen edellytykset. Siihen liittyen ja muiltakin osin viranomaisten tulee noudattaa kansainvälisessä oikeudessa vakiintunutta

ennakkosuostumuksen periaatetta (FPIC) saamelaisten elinoloihin olennaisesti vaikuttavien hankkeiden suunnittelussa ja toimeenpanemisessa.

6. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Tässä kohtaa yhdistys viittaa tämän lausunnon muissa kohdissa esittämiinsä asioihin ja näkökohtiin.

3) *Digitalisaatio, tieto ja ihmisoikeudet*

7. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien kannalta on tärkeää, että verkkopohjaiset palvelut ovat saatavilla myös kaikilla saamen kielillä. Erityisen tarpeellista on lisäksi kiinnittää huomiota saamelaisten ikäihmisten mahdollisuuksiin, kykyihin ja taitoihin hyödyntää digipalveluja. Heillä on moninkertainen riski syrjäytyä näistä palveluista ja ylipäätään yhteiskunnasta. Tärkeää on myös jakaa verkossa oikeaa ja asiallista tietoa saamelaisista.

Vähemmistöihin kuten saamelaisiin kohdistuva vihapuhe ja suvaitsemattomuus ovat hälyttävästi lisääntyneet sosiaalisessa mediassa, missä voi nimettömänä esittää kaikenlaisia solvauksia. Tällainen toiminta voi estää jopa perusoikeuksien käyttämistä. Saamelaisiin kansana kohdistuvassa vihapuheissa on kyse asenteista, joiden taustalla on usein vähäiset ja/tai virheelliset tiedot saamelaisista, heidän kulttuuristaan ja oikeudellisesta asemastaan. Saamelaiset ovat Suomen ja Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa. Vaikka tämä asema on tunnustettu Suomen perustuslaissa jo 1990-luvun puolivälissä, ei se ole vielääkään tosiasiallisesti läpäissyt arvona suomalaista yhteiskuntaa, ei kansalais- eikä viranomaisyhteiskuntaa siten, että se otettaisiin hyväksyttynä ja itsestään selvänä asiantilana ilman jatkuvaa kamppailua siihen kuuluvista oikeuksista.

Mediassa, sosiaalisessa mediassa ja tavanomaisessa ihmisten välisessä kanssakäymisessä saamelaisiin kohdistuvassa vihapuheessa on huolestuttavaa se, että nämä puheet kohdistuvat saamelaisiin ryhmänä, kansana, ei niinkään yksilöinä. Tällä on vakavia kielteisiä vaikutuksia saamelaisten turvallisuuden tunteeseen, kulttuuriseen itsetuntoon ja yleiseen hyvinvointiin. Tilanne on huolestuttava erityisesti lasten ja nuorten kohdalla, jotka ovat vasta rakentamassa omaa identiteettiään. Jatkuvat vihapuheet ja syyllistäminen aiheuttavat heissä pelkoa, ahdistusta ja turvattomuuden tunnetta, ja pahimmassa tapauksessa johtavat etnisen taustan piilotteluun ja jopa sen kieltämiseen. Saamelaisopiskelijat ovat raportoineet joistakin yliopistokaupungeista, että he eivät uskalla puhua omaa kieltään tai käyttää saamenpukua julkisilla paikoilla tai yhteyksissä siinä pelossa, että joutuvat epäasiallisten ja loukkaavien kommenttien ja käytöksen kohteiksi.

8. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Ylimmillä valtioelimillä on erityinen vastuu vihapuheen ja suvaitsemattomuuden kitkemisessä suomalaisesta yhteiskunnasta. Varsinkin tasavallan presidentin toivoisi ottavan nykyistä selväsanaistemmin kantaa siihen, että esimerkiksi saamelaiseen vähemmistöön ja alkuperäiskansaan kohdistuvat vihapuheet ovat tuomittavia. Vastuu kuuluu keskushallinnon viranomaisten ohella myös alueellisille (ja maakunnallisille) ja paikallisille viranomaisille (AVI:t, ELY:t, kunnat, kuntayhtymät jne.). Tarvitaan kattavaa ja pitkäaikaista informaatiokampanjaa saamelaisten kulttuurista yhteiskunnan eri alueilla ja tasoilla kunnes saamelaisten olemassaolon oikeutusta ei enää aseteta yhteiskunnassa kyseenalaiseksi. Opetustoimessa on jaettava laajasti tietoa saamelaisista alkuperäiskansana (peruskoulut, ammattikoulut, korkeakoulut, yliopistot) ja oppikirjoihin on lisättävä ajankohtaista ja oikeaa tietoa saamelaisista. Eri toimijat tarvitsevat ajankohtaista, asiallista tietoa saamelaisten oikeuksista, kulttuurista ja kielestä, koska vihapuhe johtuu useimmiten puutteellisista ja virheellisistä tiedoista saamelaisasioista. Medialla on osaltaan suuri vastuu vihapuheiden ja suvaitsemattomuuden ehkäisemisessä. Siksi toimenpiteissä olisi kiinnitettävä huomiota median toimintaperiaatteisiin.

4) Yhdenvertaisuuden edistäminen

9. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Saamelaisten perusoikeussäännös (17.3 §) kuuluu yhdenvertaisuussääntelyn kokonaisuuteen yhdessä perustuslain yleisen yhdenvertaisuussäännöksen (5 §) kanssa. Säännökset ovat voimakkaasti sidoksissa oikeudenmukaisuuden edistämiseen yhteiskunnassa, josta on perusoikeusjärjestelmän eräänlaisena arvo- ja taustalähtökohtana säädetty perustuslain 1.2 §:ssä. Tätä arvolähtökohtaa konkretisoi perustuslain säännös julkisen vallan velvollisuudesta turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (22 §). Pelkkää muodollista yhdenvertaisuutta ei nyky-yhteiskunnassa pidetä enää kaikissa tapauksissa riittävänä tosiasiallinen yhdenvertaisuuden toteutumisen varmistamiseksi. Sen toteutuminen edellyttää positiivista erityiskohtelua tarkoitaviin toimenpiteisiin ryhtymistä. Useimmiten tässä on kyse lainsäädännöllisistä toimista. Saamelaisten osalta voi sanoa, että lähtökohtaisesti kaikki heitä erityisesti koskeva lainsäädäntö rakentuu positiivisen erityiskohtelun periaatteelle, siis pyrkimykseen kohdella saamelaisia tosiasiallisesti yhdenvertaisesti, jotta he voisivat nauttia ihmisoikeuksista yhdenvertaisesti, omista lähtökohdistaan muun väestön kanssa.

Saamelaisten kohdalla tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen on kuitenkin vielä matkaa. Tuoreimmat esimerkit lainvalmistelusta, jossa saamelaisten oikeudet eivät toteudu yhdenvertaisella tavalla sisältyvät nyt lausuntokierroksella olevaan luonnokseen sote-uudistusta koskevaksi hallituksen esitykseksi. SámiSoster ry haluaa näiden esimerkkien avulla osoittaa konkreettisesti, kuinka tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen jää lainvalmistelussa usein puolitiehen. Kysymykseen liittyy keskeisesti myös perus- ja ihmisoikeusmyönteisen laintulkinnan sivuuttaminen. Luonnokseen sisältyvän sote-järjestämislain 5.1 §:n mukaan yksikielisessä sote-maakunnassa sosiaali- ja terveydenhuolto järjestettäisiin sote-maakunnan kielellä, siis suomen tai ruotsin kielellä, ja

kaksikielisessä sote-maakunnassa puolestaan suomeksi ja ruotsiksi. Saman pykälän 2 momentissa puolestaan säädettäisiin asiakkaan oikeudesta käyttää saamen kieltä sosiaali- ja terveyspalveluissa saamen kielilain tarkoittamalla tavalla saamelaiten kotiseutualueen kunnissa sekä eräissä tapauksissa myös tämän alueen ulkopuolella Lapin sote-maakunnassa. Saamen kielilain mukaiset oikeudet perustuvat viime kädessä tulkkaukseen siinä tapauksessa, että – tässä tapauksessa - sote-toimintayksiköstä ei löydy saamenkielen taitoista ammattihenkilöstöä, joka voisi antaa saamenkieliselle asiakkaalle saamenkielistä palvelua. Saamenkielistä henkilöstöä on yhä nykyisinkin hyvin vähän sote-yksikköjen palveluksessa, myös saamelaisalueella. Sen vuoksi saamelaiset asiakkaat joutuvat käyttämään suomea – kuten useimmiten tekevätkin – tai turvautumaan kankeaan tulkkaukseen voidakseen käyttää saamea palveluissa. Tulkkaus sopii sitä paitsi heikosti sote-palvelujen käyttämisen yhteydessä sen vuoksi, että siellä hoidetaan usein vaikeita henkilökohtaisia asioita, joiden käsittelyssä tulkin läsnäolo saatetaan kokea kiusalliseksi. Suomenkielinen asiakas saa siis aina kaikissa tapauksissa ja yhteyksissä ja koko maan alueella suomenkielistä palvelua ilman tulkkaukseen turvautumista, kun taas saamelaiset joutuvat useimmiten käyttämään tulkkia, jos haluavat käyttää saamea palveluissa. Saamelaiset ovat näin ollen eriarvoisessa asemassa suhteessa valtaväestöön. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi SámiSoster ry on useissa yhteyksissä esittänyt, että sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäjiä ja tuottajia tulisi velvoittaa ylläpitämään ja kehittämään saamenkielisiä ja saamelaiskulttuurin mukaisia palveluja ainakin saamelaisten kotiseutualueella samaan tapaan kuin suomenkielisiäkin palveluja.

Yhdenvertaisuuden vajavaiseen toteutumiseen liittyy myös toinen sote-lakipakettiin sisältyvä sääntelyehdotus. Sote-maakuntalakiluonnoksen 33.5 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi saamen kielen lautakunnasta, jonka sote-maakuntahallituksen tulisi asettaa sellaisessa maakunnassa, johon kuuluu saamelaisten kotiseutualueen kunta. Käytännössä tämä tarkoittaisi Lapin sote-maakuntaa. Säännöksen yksityiskohtaisten perustelujen mukaan saamen kielen lautakunta olisi sote-maakunnan saamenkielisten asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamiskanava sote-maakunnan hallinnossa. Sen tehtäväkenttä ulottuisi sote-maakunnan kaikkiin tehtäviin. Saamen kielen lautakunta olisi luonteeltaan maakunnan oma toimielin, joka täydentäisi ja turvaisi saamenkielisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia maakunnassa. Saamen kielen lautakunnan jäsenten tulee olla saamenkielisiä. Perusteluissa korostetaan lisäksi, että jäsenten tulee olla kiinnostuneita saamenkielisten palvelujen kehittämisestä. Vähintään yksi kolmasosa jäsenistä on nimettävä saamelaiskäräjien esittämistä henkilöistä. Tämän sääntelyn tarkoituksena on vahvistaa saamen kielen asemaa palvelujen järjestämisessä. Saamelaisista tai saamelaisten aseman ja osallistumismahdollisuuksien turvaamisesta siinä ei puhuta mitään.

SámiSoster ry arvioi, että ehdotettu sääntely saamen kielen lautakunnasta on ongelmallinen saamelaisia erityisesti koskevien perustuslain säännösten, saamelaiskäräjälain ja saamen kielilain kannalta. Ongelma liittyy “saamenkielinen” tai “saamenkielinen asukas” käsitteen käyttämiseen “saamelaisen” sijasta ja siitä seuraavista kyseenalaisista sääntelyehdotuksista. Saamenkielinen voi olla ja saamenkieliseksi voi tulla kuka tahansa, joka opettelee saamen kielen. Saamenkielinen ei ole yhtä kuin saamelainen eivätkä kaikki saamelaiset ole saamenkielisiä. Maakunnan saamenkieliset asukkaat voivat olla etniseltä taustaltaan kirjava ryhmä, jonka keskeisin yhdistävä tekijä on saamen kielen osaaminen. Kaikki saamenkieliset eivät ole siis etniseltä taustaltaan saamelaisia. Käsite “saamenkielinen” on myös hyvin tulkinnanvarainen. Tämä seikka myönnetään myös sote-lakipaketin

perusteluissa, mutta silti siinä on päädytty kyseisen käsitteen käyttämiseen. Käsite “saamelainen” on puolestaan etnisyyteen perustuva käsite. Saamelaiset ovat kansa ja alkuperäiskansa, jota yhdistää yhteinen historia, kulttuuri ja kielet ja jonka asema on tunnustettu ja turvattu Suomen perustuslaissa. Sen sijaan saamenkielisiä tai saamenkielisiä asukkaita perustuslaki ei tunne. Saamelaiseksi synnyttään, ei tulla tai päästä.

Suomen perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan ”Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla.” Tämän pykälän jälkimmäinen säännös sisältää nk. perustuslaillisen toimeksiannon säätää lailla saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisessa. Saamen kielilaki on säädetty perustuslain säännöksen perustalta yhtäältä turvaamaan saamelaisten oikeutta yksilönä käyttää saamea viranomaisissa ja toisaalta oikeutta ryhmänä ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan. Nämä seikat kuuluvat olennaisesti yhteen. Tämä kiinteä yhteys ilmenee selvästi myös lain tarkoitusta sääntelevästä 1 §:stä, jonka mukaan lain tarkoituksena on osaltaan turvata perustuslaissa säädetty saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Kielellisten oikeuksien antamisella saamelaisille halutaan myös korostaa saamelaisten asemaa alkuperäiskansana. Saamen kielilailla pyritään sen perustelujen mukaan lisäksi laajemminkin toteuttamaan perustuslaissa saamelaisille ryhmänä turvattun kulttuuri-itsehallinnon tavoitteita muun muassa tukemalla saamen kieltä ja kulttuuria (HE 46/2003 vp, s. 25).

Sote-lakipaketin perusteluissa korostetaan useassa yhteydessä, että saamen kielen lautakuntaa koskevalla sääntelyllä ei ole tarkoitus puuttua saamelaisten perustuslailliseen itsehallintoon eikä saamelaiskäräjien lakisääteiseen asemaan ja toimivaltaan. Sääntelyllä ei pyritä kehittämään saamelaisten itsehallintoa eikä siten lisäämään saamelaisten osallistumismahdollisuuksia omissa asioissaan. Tämän sijasta tarkoituksena on perustelujen mukaan vahvistaa saamen kielen asemaa palvelujen järjestämisessä, mikä tehtävä aiotaan siis antaa Lapin sote-maakunnan saamenkielisistä asukkaista koostuvalle saamen kielen lautakunnalle. Saamen kieli liittyy kiinteästi saamelaisten kulttuuriin, minkä vuoksi saamelaisten on itsensä voitava ohjata kielensä tulevaa kehitystä ja päättää siihen kuuluvista asioista. Siitä lähtökohdasta myös saamelaisten perusoikeussäännös on kirjoitettu muotoon “saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan”. Samankaltaista muotoilua on niin ikään käytetty perustuslain 121.4 §:ssä, jossa saamelaisille turvataan "...kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto..." Näiden perustuslain säännösten linjausten mukaisesti saamelaiskäräjälain 5 §:n 1 momentissa säädetään saamelaiskäräjien tehtävästä hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat.

Tällä hetkellä valtaosa saamenkielisistä henkilöistä on etniseltä taustaltaan saamelaisia. Tilanne muuttuu kuitenkin koko ajan sitä mukaa kun yhä useampi muu kuin saamelainen opettelee saamen kielen ja voi siten kutsua itseään saamenkieliseksi. Tätä kautta aikaa myöten saamen kielen lautakunnan jäsenistä enemmistö voi olla muita kuin saamelaisia, varsinkin kun ottaa huomioon, että saamelaiskäräjät voisi käytännössä nimetä vain yhden kolmasosan lautakunnan jäsenistä. Edellä selostettujen näkökohtien valossa on ongelmallista luoda lain voimalla epämääräinen ja tulkinnanvarainen uusi ryhmä, jolle annettaisiin oikeus hoitaa perustuslain ja saamelaiskäräjälain mukaan saamelaisille kansanryhmänä kuuluvia asioita. SámiSoster yhdistyksen mielestä saamen

kielen lautakunnan jäsenistön tulisi koostua saamelaisväestöä edustavista henkilöistä ja heistä vähintään kaksi kolmasosa olisi nimettävä saamelaiskäräjien ja muiden saamelaistoimijoiden esittämistä henkilöistä. Tällainen ratkaisu olisi linjassa kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden määräysten sekä Suomen perustuslain ja saamen kielilain tavoitteiden, säännösten ja hengen kanssa. Se myös edistäisi saamelaisten tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumista.

Lopuksi yhdistys korostaa sitä seikkaa, että saamen kielen taitoisten henkilöiden lisääntyminen on sinänsä myönteinen ja kannatettava asia. Sillä tavoin saadaan enemmän saamenkielistä ammattihenkilöstöä eri palveluihin ja siten turvattua saamenkielisten palvelujen saatavuus eri sektoreilla ilman tulkkausapuun turvautumista. Tämä näkökohta on kuitenkin pidettävä erillään saamelaisten oikeudesta ylläpitää, huoltaa ja kehittää omaa kieltään ja ohjata saamenkielisten palvelujen tulevaa kehitystä.

10. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumista voi edistää parhaiten kehittämällä lainsäädäntöä yhteiskunnan eri aloilla perustuslain saamelaissäännösten tavoitteiden ja hengen sekä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten määräysten ja niiden toimeenpanoa valvovien toimielinten suositusten mukaisesti kuten yhdistys esittää tämän lausunnon eri kohdissa. Näiden lisäksi tulisi ottaa huomioon myös eduskunnan valiokuntien, erityisesti perustuslakivaliokunnan kannanotot saamelaisten oikeusaseman kehittämistä. Myös viranomaisiin ja erityisesti lainvalmistelijoihin kohdistuvalla oikean tiedon jakamisella ja koulutuksella voidaan edistää yhdenvertaisuuden toteutumista.

Muuta mahdollista huomioitavaa

11. Millaisia vaikutuksia mielestänne koronaviruspandemialla ja siihen liittyvillä toimenpiteillä on perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen?

Saamelaiset ovat yksi kansa, joka asuu neljän valtion alueella. Ruotsin ja Norjan vastaisen rajan sulkeminen katkaisi fyysisen kanssakäymisen rajan toisella puolella asuvien sukulaisten ja tuttavien kanssa. Tällä oli erityisen suurta merkitystä Tenojokivarressa, jossa suvut ja jopa perheet asuvat ja ovat perinteisesti asuneet molemmin puolin rajaa.

Vallitsevan koronavirusepidemian lopullisia kustannuksia suomalaiselle yhteiskunnalle ei vielä tiedä kukaan. Joka tapauksessa nämä kustannukset julkiselle sektorille ovat ennennäkemättömän suuria. Suomessa joudutaan aloittamaan jälleenrakentaminen epidemian jälkeen ja valtiovalta joutuu ottamaan sitä varten ja jo sitä ennen akuutin vaiheen hoitamiseen runsaasti lainaa. Julkinen talous on sen jälkeen saatava vähitellen tasapainoon ja se merkitsee todennäköisesti menojen leikkaamista. Ajudutaan tilanteeseen, jossa joudutaan tekemään kipeitä päätöksiä siitä, mistä leikataan ja miten paljon. SámiSoster ry on huolissaan siitä, mitä tapahtuu erilaisten vähemmistöjen kuten saamelaisten oikeuksien toteutumiselle ja ylipäätään saamelaisten tarpeiden huomioonottamiselle julkisen vallan toiminnassa koronaepidemian jälkeisessä ajassa. Yhdistyksen mielestä tällaisina aikoina julkisen

vallan tulisi pitää vähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksista korostuneesti huolta, jotta ne eivät jää jalkoihin valtion budjettivarojen kohdentamiseen liittyvässä kilpajuoksussa.

12. Muut huomionne selonteon valmisteluun liittyen

Selonteolla tulisi olla tosiasiallista merkitystä ja vaikutusta perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen vastaisuudessa. Ei siis riitä, että selonteossa luetellaan puutteita oikeuksien toteutumisessa ja esitellään sivukaupalla kehittämistarpeita, vaan toimenpiteisiin epäkohtien korjaamiseksi ja ihmisoikeustilanteen parantamiseksi on ryhdyttävä välittömästi ja niiden toteutumista on edistettävä määrätietoisesti.

Lausunto lähetetty 30.6.2020
ulkoasiainministeriöön lausuntopalvelu.fi
järjestelmän kautta

Lausunnon valmisteli: Juha Guttorm,
erityisasiantuntija